

doi <https://doi.org/10.18485/bratstvo.2024.28.2>

УДК 271.222(497.16)

726.54(497.16)

Рад примљен: 15.8.2024.

Рад прихваћен: 18.9.2024.

Оригинални научни рад

ХРАМ СВЕТЕ ТРОЈИЦЕ У БУДВИ: ИСТОРИЈА, АРХИТЕКТУРА, ИКОНОЛОГИЈА

У раду је представљен историјат цркве посвећене Светој Тројици у Будви, која је подигнута пре 220 година – 1804. Најпре се даје културноисторијска слика Будве крајем XVIII века и историјски преглед црквених прилика. Пажња је усредсређена на настојања православног становништва да сагради цркву за своје потребе (у прошлости су и православци и католици у неким приликама одржавали своје службе у истој цркви). Та настојања нису доносила позитивне резултате. Тек после 1787. године, када је престала млетачка власт, православно становништво је, уз помоћ будванских католика и помоћи хришћана из околних крајева отпочело са подизањем нове цркве. Одлучено је да црква буде посвећена Светој Тројици. Изградња је трајала шест година. Црква је подигнута по угледу на Свету Госпођу у манастиру Подострогу (у Подмаинама) са звоником „на преслицу“. У раду се анализирају и представљају архитектура и унутрашњост цркве, у чијем су средишту иконе и осликавање иконистаса: од прве варијанте, настале 1833. године до коначне. У раду се доноси низ вредних података о сликарима (Наум Зетири, Марко Греговић, Никола Аспиоти), откривених у дуготрајним истраживањима иконописа. Такође, исправљају се неке заблуде које су постојале у литератури о ауторима икона.

Црква или храм, као особен сакрални простор, увијек је одраз трансцедентног божанског свијета. Прва заједница Христових ученика појављује се у историји под именом *црква*. Црква (*eklesia*) означава сабирање које је резултат позива од Христа на скуп јединства и заједнице. Слиједећи Јанараса сабирање вјерника се не исцрпљује у једноставном скупу и није тренутак, случајан догађај. Они живе као црква, као јединствено тијело живота, причешћују се животом/Христом као бића која црпе постојање из једног органског живог „тијела“. Архитектура храма је слика човјекове представе о божанскоме. Хришћански храм у његовим различитим облицима, скоро по правилу, карактеришу хармонија и симетрија, мудрост (Софија) и љубав (Агаре). Али, за све његове облике је заједничко да су они нека врста земаљске копије или одраза небеских архетипова и, истовремено, космичке слике. Тако су космологија и теологија у човјековом духу повезане као и у његовим дјелима посвећеним Богу, или ономе што је божанско. Сам универзум поима се као какав храм, а хришћани ће од људске душе начинити храм Духа Светога. Из овога произилази да је храм божије боравиште на земљи или, другим ријечима, мјесто његове реалне присутности. Храм обухвата и заједницу вјерника који му припадају, то је свето мјесто за ту заједницу, јер, како је речено, она преко њега настоји да се повеже са узвишеним бићем у које вјерује.

Код сакралног споменика, или храма, по правилу се може уочити континуитет светог мјеста који се протеже од паганског до хришћанског, али је суштина да се ради о једном истом простору који у себи има атрибут посвећеног, издвојеног простора. Увијек су то, готово без изузетка, највриједнији споменички комплекси, као, на примјер, на подручју Будве: комплекс паштровских манастира, комплекс цркава на Св. Стефану, бројне сеоске цркве у Грбљу и Маинима, или комплекс од шест цркава у југоисточном дијелу будванског Старог града. Управо, у средишту овог посљедње наведеног, ријетко вриједног и хронолошки разноврсног, налази се црква посвећена Св. Тројици (Тројчиндан, Педесетница или Духовдан) слави будванских православних вјерника.

Хришћанска догма која дефинише да је Бог по својој суштини један, али да су у њему садржане три Особе (Отац, Син и Дух Свети) установљена је године 325. на Васељенском сабору у Nikeји. Текстуални извори ове догме налазе се у Христовим ријечима, када је послао своје ученике, апостоле, да поучавају и крсте све народе „у име Оца, Сина и Духа Светога“ (Мт. 29, 19) и у призору описаном приликом „Крштења Христовог“, када се из отворених небеса зачуо глас Бога Оца: „Ово је Син мој љубљени који је по мојој вољи“ и када је на Христа сишао Дух Свети у видљивом лику голубице (Мт. 3, 17; Мк. 1,11; Лк. 3,22; Јв. 1,34). Током историје, иконографија је визуелни знак Св. Тројице рјешавала

симболички (три концентична и различито обојена круга, три рибе са једном главом, троугао у коме је уцртано „Божје око“ и сл), алегоријски (мотив „Гостољубље Аврамово“) и антропоморфно (три једнака сједећа лика или два (Отац и Син) над којима лебди голубица (Дух Свети).

Педесети дан послвије Христовог „Васкрсења“, а десети након „Вазнесења“, апостоли су се сакупили у кући на молитви. „И уједанпут настаде шум с неба као хујање силнога вјетра и напуни сав дом гдје они сјеђаху; И показаше им се раздијељени језици као огњени, и сиђе по један на свакога од њих. И испунише се сви Духа Светога и стадоше говорити другим језицима, као што им Дух даваше да казују.“ (Дј. 2,1-41). Иконографија сцене силаска Светог Духа ослања се на текст исказан у *Дјелима апостолским* а најчешће представља композицију у којој се апостоли ређају, или затварају круг у симетричној композицији око Богородице, која сједи и која симболише Цркву. Над њима лебди голубица као симбол Духа Светога, док на њих силазе пламени језици. Апостоли, испунивши се Духом Светим добили су и дарове његове, као и дар говора различитих језика. Зато апостоли, често у иконографским представама, говорнички међусобно гестукулирају. Рјеђи су прикази у којима међу апостолима нема Богородице. Такође су рјеђе представе гдје голубица сједи на престолу са књигом Јеванђеља, или гдје је лик голубице замјењен Божјом руком. У византијској иконографији се срећемо са представом Силаска Духа Светога преко симболичког мотива огњеног точка усред групе апостола. Универзалност апостолске мисије послвије силаска Духа Светога византијска иконографија ће означити персонификацијом Свијета (*Васељене*) у лику крунисаног краља који носи дванаест свитака (апостоли) и чека пред вратима.

Црква Св. Тројице у Старом граду у Будви

Црква Св. Тројице је саграђена послје пада Млетачке Републике, 1797. године када су православни Будвани, након упорног тражења и инсистирања, добили од Аустрије дозволу за изградњу свог храма, чему је нарочито допринијело свесрдно залагање црногорског владике Петра I. Изградња је трајала шест година, од 1798. до 1804. године, а њоме је управљао Алекса Гога¹, невјешт неимар, коме се могу приписати одређене неправилности у градњи. Католички свештеник и будвански хроничар, дон Антун Којовић (1751–1845), као очевидац, у једном свом рукопису описује срчаност, којом се од православних житеља града обављала ова радња. Он наводи да су сви православни, без разлике, стари и млади, мушки и женски, младићи и дјевојке, прискакали у помоћ према својој снази, уз то пјевајући играјући и веселећи се.² Градњу цркве помагали су добровољним прилозима не само житељи Будве, већ и хришћани и општине са стране. Храм је грађен по угледу на цркву Св. Госпође (средина XVIII вијека) у Подстрогу, манастиру који се налази у Подмаинама, непосредно изнад будванског поља. Представља једнобродну грађевину средњих размјера (20 x 8 аршина). По средини надвисује је монументална купола са уским отворима која директно избија из крова. На источном дијелу цркве налази се полукружна апсида, док западну страну карактерише портал са тродјелним звоником „на преслицу“. Цркву, изнад главног портала, украшава розета, док се на јужном зиду налази бочни портал. Унутрашњост ове сакралне грађевине је засведена полуобличастим сводом, а два пара пиластара дијеле је на три травеја. Зидана је тесаним каменом, и то наизмјеничним ређањем црвенкастих и бјеличастих појасева, што битно доприноси живости у изгледу фасаде.

У порти цркве, према сјеверној страни, налази се се гроб Стефана Митрова Љубише (1824–1878), знаменитог Будванина и једног од најзначајнијих писаца српске књижевности XIX вијека.

Ентеријер цркве Св. Тројице украшава иконостасна преграда изузетних ликовних квалитета, коју је 1833. године осликао грчки иконописац Наум Зетири са грчког острва Милоса, на чији потпис наилазимо испод централне представе „Распећа“.

¹ Петрановић, Герасим, *Кратка повијест православног обителства будванскога*, Репринт издања из 1867. године, Будва 2024, 10.

² *Исто*, 10.

Црква Св. Тројице у Старом граду у Будви

Негдје почетком XX вијека, на оба фриза икона иконостаса ове цркве додате су, односно аплициране, нове иконе за које се, према особеностима стила, може претпоставити да их је урадио петровачки сликар Марко Греговић. Овај иконостас, као и комплетан храм, тешко је страдао у земљотресу 1979. године. Послије земљотреса, приликом конзервације оштећеног иконостаса, поново је откривен Зетиријев старији слој иконописа, који данас, поред религиозне и естетске функције, такође, битно утиче и на формирање новог погледа на цјелокупно сликарство у унутрашњости овог храма.

Црква Св. Тројице у Старом граду у Будви

Грчком иконописцу Николи Аспиотију, који је средином XIX вијека осликавао бројне иконостасе на нашем подручју (Прасквица, Подмаине, Градиште, црква Риза Богородице – Бијела), дуго времена се грешком приписивао рад на комплетном иконостасу будванске Св. Тројице. Међутим, овом сликару се са овог иконостаса могу приписати једино бочне престоње иконе са представом Св. Јована Претече на лијевој и Св. Тројице (иконографски тип са представом Оца и Сина у симетричном сједећем положају, изнад којих у централном дијелу лебди голубица – Дух Свети) на десној страни, са јасном стилском дистанцом у односу на остало иконописно сликарство.

Престоње иконе са представама Христа и Богородице са дјететом даровао је цркви Георгије Мацаревећ 1852. године, о чему говори запис урезан у дну окова обију икона. На чеоним, царским дверима можемо препознати још једну стилски и временски различиту сликарску руку. Мале иконе са представом Благовијести, у горњем дијелу, и царева Соломона и Давида, у дну, упућују на сликарство које се може везати за крај XVII и почетак XVIII вијека што наводи на претпоставку да су двери највјероватније донешене и уклопљене у иконостас. Предање говори да потичу из сјеверне Албаније.

Иконостас у цркви Св. Тројице, 1833. год.

Иконостас будванске Св. Тројице припада типу барокних иконостаса који су се на подручју Карловачке митрополије почели јављати крајем XVII и на почетку XVIII вијека. У питању је висока олтарска преграда украшена раскошним дуборезом у позлати, са биљном, геометријском и зооморфном декоративном орнаментиком. Док на Западу олтарска преграда не добија на значају, или се чак сасвим губи, у ентеријеру православних цркава она постепено прераста у монументални иконостас с посебним симболичким значењем. Иконостас Св. Тројице рађен је у четири нивоа. Изнад зоне са престоним иконама које дијеле чеоне царске и бочне двери, налази се фриз са тринаест икона на којима је приказан циклус Великих празника са средишњом представом Св. Тројице изнад царских двери.

Царске двери са иконостаса у цркви Св. Тројице

Ниво изнад ових икона чини ред од, такође, тринаест икона са представама Св. Апостола. Изнад овог фриза уздиже се монументално Распеће са Богородицом и Св. Јованом. Наум Зетири је радио све иконе изнад зоне са престоним иконама, као и бочне двери са представама Св. Арханђела Михаила и Гаврила. Његово сликарство одолијева барокним тенденцијама, те стилски и иконографски не одступа од основних принципа византијске умјетности при осликавању икона. Перспектива је инверзна, композиција углавном централизована и сведена, цртеж педантан и прецизан са округластом формом глава код третирања ликова. У колористички свјежој интонацији боја преовлађују плави, црвенкасти

и окер тонови. Ријеч је о сликарству чије стилске карактеристике упућују на везе са Атосом, одакле путујући зографи будно чувају и његују традиционална сликарска знања проистекла из прописа светогорских сликарских приручника. За разлику од Зетирија, Никола Аспиоти је у дилеми како да источно-православну икону претвори у барокну слику. Овај сликар изузетне надарености, вјешто се упушта у проблеме валерских односа, као и контраста свјетла и сјенке, уносећи у своје сликарство примјетне елементе класицизма. На његовим сликама – иконама доминира пригушена смеђа гама с илузионистичким ефектима при рјешавању проблема простора и композиције. Аспиотијеве иконе представљају примјер ослобађања од зографског стила и особено европеизирање у смислу византијско-западњачке симбиозе рођене на Леванту.

Престона икона Богородице са Христом
са иконостаса Св. Тројице, 1842. год.

Поменуте венецијанске престоне иконе са представама Христа са десне и Богородице са дјететом са лијеве стране од царских двери, истичу се богатством сребрних, минуциозно обрађених окова са златном интарзијом око нимбова. Христос Пантократор је представљен у попрсју, у лијевој руци држи отворену књигу, док десном благосиља. Икона Богородице

са дјететом представља иконографски тип Богородице „Ходигитрије“ (Путеводитељице). Богородица је приказана у попрсју, фронтално, достојанственог и озбиљног изгледа. На својој лијевој руци носи Христа, док десном показује на њега. Младенац Христос је, такође, представљен фронтално. Десницом благосиља, а у лијевој руци држи куглу са крстом. Овај иконографски тип иконе Богородице са Христом је свој назив добио по нерукотвореној икони Богородице са Христом која се приписује Св. Луки, а налазила се у цариградској цркви на Ходегону, путу водича. Касније се развила легенда да је слијепима враћала вид и тако постала њихова „путеводитељица“, што може имати симболичко значење с обзиром да се овај иконографски тип често налази управо на иконостасима. Оригиналну икону су уништили Турци при освајању Цариграда. Овај византијски тип Богородице „Ходигитрије“ служио је у иконографији Запада као праузор великом низу готичких Богородица са дјететом.

Престона икона Исуса Христа
са иконостаса Св. Тројице, 1842. год.

Поред сликарства на иконостасу, у ентеријеру Св. Тројице наилазимо и на декорацију пјевничке фасаде (6,37 x 1,51 цм), такозване Морске балустре, изведене у техници темпера на дасци, а случајно откривене приликом реновирања ентеријера храма 1965. године, испод дебелог слоја уљане боје. Ова декорација садржи три представе из живота убогог Лазара укомпоноване уз персонификације Пакла и Раја. Стилски је готово

идентична са иконописним сликарством Наума Зетирија на иконостасу, тако да се лако може уочити да је исти мајстор радио и ове композиције. Сликаство овог мало познатог грчког мајстора представља одсјај касне Византије на нашем приморју, гдје су, такође, њени прецизно утврђени естетски принципи, чувајући традицију, остајали континуирано да трају до данас.

Како је речено, крајем XIX или на почетку XX вијека, на оба фриза икона иконостаса будванске цркве Св. Тројица аплициране су, нове иконе које су до земљотреса 1979. године, скривајући старије, прекривале иконостас, одражавајући стилске особености иконописа које су освајале наше просторе почетком вијека, а данас се чувају у црквеној ризници. Постављајући питање ко је сликар који је радио ове иконе, пред нама се открива надахнуто сликарство прожето елементима неоромантизма. С обзиром на стилску сличност, која се огледа и у цртежу и у колориту, са иконостасима насталим у сличном временском раздобљу, а који красе унутрашњост цркава Св. Тројице у манастиру Режевићи, нове цркве Св. Стефана (Александра Невског) на Св. Стефану и цркве посвећене Успењу Богородице у Боретима, оправдана је претпоставка да је, највјероватније, и нове иконе са иконостаса будванске Св. Тројице радио познати петровачки сликар Марко Греговић. Не улазећи у комплексан проблем иконе као посебне умјетничке врсте, можемо закључити да је ово сликарство под видним упливом важећих западњачких ликовних тенденција које се огледају и на плану религиозне слике. Наиван и сликарски рафинован ликовни израз изграђен је на наглашеној колористичкој осјетљивости, гдје је тонска префињеност потиснула могуће декоративне ефекте пред чисто сликарским вриједностима. Примјетна је интуитивно, а и зналачки успостављена игра између цртачких способности и колористичке недовршености на омањем платну које зрачи господственим миром, па чак, и монументалношћу. Иза умјерено истакнуте пластичности форме вибрира и дуго тражена линеарна структура, подвучена, најчешће, идеализованим пејзажом у позадини. А управо умјетникова способност да у ликовима светитеља у првом плану, било да је ријеч о апостолима, пророцима, или осталим одабраним светитељима, на благ и скоро кротак начин, побуди узвишена осјећања прожета ненаметљивом, фином сјетом, уздиже његове ликовне способности до необично високог нивоа надарености. Смирена чулност идеализованих светаца, иако скоро сва од овога свијета, интуитивно нас упућује ка погледу светитеља, који је кроз нас упућен ка небу, упућен ка далекој измаглици надвјечног. Ризница цркве, поред икона са новијег иконостаса чува и вриједне примјере

иконописног сликарства из XVIII и XIX вијека. Овдје се нарочито истиче икона Св. Тројице (XIX в.) богато украшена раскошним сребрним оковом са позлатом.

У току је осликавање ентеријера цркве фреско сликарством изузетних ликовних квалитета које изводи необично талентована и Божијим даром оплемењена рука ђакона Славољуба Радојковића.

Новозавјетним догађајем растанка Христа – Сина Божјег од својих ученика и вјерног народа („Вазнесење“ – четрдесети дан од Васкрса) и враћања Богу Оцу „да сједне с његове десне стране“, Бог нам се открио као Св. Тројица. Јер, оно што се преко виђења старозавјетних пророка наслућивало, испунило се у Новом Завјету. Наиме, Отац је преко Духа Светога послао у свијет Сина својега да га својом жртвом спаси и обожењем, кроз Свету Тајну Причешћа, поново приведе Творцу. Својом смрћу на Крсту и „Васкрсењем“, Христос је смрћу победио смрт и открио пут ка Вјечном. Као и многи други храмови будванска Св. Тројица остаће вјековима да свједочи, окупља и слави узвишену Премудрост Божју надањујући нас кроз његову несебичну љубав највишим духовним вриједностима.

Луција П. Ђурашковић*
ЈУ музеји и галерије Будве
Цара Душана 19
85310 Будва
Црна Гора

Люция Джурашкович

ХРАМ СВ. ТРОИЦЫ В БУДВЕ
ИСТОРИЯ, АРХИТЕКТУРА, ИКОНОЛОГИЯ

Работа посвящена истории церкви Святой Троицы в Будве, построенной 220 лет назад – в 1804 году. В качестве введения в тему представлена культурно-историческая картина Будвы конца XVIII века и исторический обзор церковных дел. Внимание обращается на стремление православного населения построить храм для своих нужд (в прошлом и православные, и католики в ряде случаев проводили службы в одном и

---

* lucijadjuraskovic@gmail.com

том же храме). Однако эти стремления оказались тщетными. Лишь после 1787 года, когда закончилось венецианское правление, православное население при помощи католиков Будвы и христиан из смежных областей приступило к строительству новой церкви. Было принято решение посвятить её Святой Троице. Строительство храма длилось шесть лет. Образцом послужила церковь Святой Богородицы в монастыре Подострог (в Подмаинах). В работе анализируется архитектура и внутренний вид церкви, в особенности иконы и иконопись, начиная с первого варианта, созданного в 1833 году, до окончательного. В статье представлен ряд ценных сведений о живописцах (Наум Зетири, Марко Грегевич, Никола Аспиоти), обнаруженных в ходе многолетних исследований иконописи. Также исправлены некоторые встречающиеся в литературе заблуждения об авторах икон.